

1. Lastbilen står redan och väntar på att lasta. Klockan är åtta och chauffören är otålig. En av de sista dörrarna i ordern skall fyllas med sekunda spånskiveremsor. L står och klyver plattor vid justersågen. Egentligen är han tredje generationen bildhuggare. En stolt man: »Vi tjänade mer än basarna«. Men nu är alla stilmöbelfabriker nerlagda och han arbetar på ett specialsnickeri.

En spånskiva har en dåligt limmad fläck och kanar iväg i sågen. Vid stöten tänker han: »Konstigt här finns ju ingen knagg«. Ungefär samtidigt som han lyfter upp vänsterhanden och undrar var tummen är, börjar arbetskamraterna springa omkring som yra höns. På sjukhuset klipps tummen ner. När läkaren talar om för honom att pekfingeret kommer att bli helt stelt, tycker han det är lika bra att kapa av det också.

Han berättar hur man förr i tiden fick betalt efter hur mycket av fingret som gått åt. Därför hade många gamla arbetare stela oanvändbara fingrar. Det gällde att till varje pris rädda fingret och spara ersättning.

Det är första och sista timmen de flesta arbetsolyckorna sker.



Pensionär, 69 år, före detta bildhuggare

bild | björn stridh

2. När L kommer hem från sjukhuset rusar han ner i källaren till sin egen lilla tolv kvadratmeters verkstad. Han motar undan oljemålningarna och ritblocken, börjar arbeta, håller järnet i högern som vanligt och kan hålla emot med vänstern. Han går upp igen och säger till hustrun som nu kommit hem från jobbet att det inte är så farligt; »Jag kan skära«. Senare, på annat jobb, tycker en långfingrad kollega vid en marig fräsning att L gott kan göra den; han är ju som specialkonstruerad för det.



Pensionär, 66 år, före detta tapetserare/eldare

bild | björn stridh

3. Idag 22 år efter olyckan säger L: »Man kan ju göra allt möjligt med händerna. Jag har haft mycket att göra med flyktingar, men kan inga språk. Utan händerna blir det inte ett dyft. Med händerna kan man ju nästan föra ett helt samtal«. Händerna är näst ansiktet vårt viktigaste uttrycksmedel. Inte bara när vi gestikulerar, utan också när vi tar i andra människor, när vi smeker. Händerna är utan tvekan våra viktigaste verktyg. Vi använder dem både till enklare saker som att bära eller att diska, liksom till mer instrumentella sysslor till exempel att känna papprets fiberriktning innan tryck, räkna någons puls, eller varför inte avgöra när muttern inte skall skruvas åt mer så att den inte gängar sönder?

Händernas fåror, deras valkar, eller renhet talar också om livets och arbetets vedermödor. Händer så väl känner som talar olika.



Vårdarinna, 45 år

bild | björn stridh

4. Vad är det som gör att så väl kroppsarbete som kroppsliga erfarenheter värderas så lågt idag? Vilka mekanismer styr vad som värderas och vad som får synas?

En vän som vuxit upp i en järnbruksfamilj arbetade efter skolan på plåtlager. Trots att man verkligen måste skydda sina händer mot plåtarnas vassa lätt sågtandade kanter använde han inga arbetshandskar. Han upplevde inte sig och sin kropp som viktig. När han senare började studera grafik blev han rädd. Såväl hans fingrar som han själv fick ett annat värde för honom. Sedan länge anses tunga och skitiga jobb som det värsta, värre än monotona och självdödande. När Scania i Södertälje byggs om, försvinner de rena skitjobben, arbetarna tar tillsammans över ansvaret för produktionens styrning och ersätter basarna. Arbetet blir åtskilligt trevligare, men för verkstadsklubben blir den nya situationen ett argument för högre lön; »tidigare kunde man lämna huvudet hemma«.

5. Majoriteten av LO:s medlemmar använder också idag kroppen som insatsvara. De tyngre ofta mer omväxlande arbetena försvinner visserligen, men ersätts av servicearbeten och tempoarbeten. Tempoarbetena kan visserligen vara både rena och sakna tunga lyft, men kräver ofta rörelser som är ytterst enahanda. Idag är det inte i första hand ackorden som sliter, utan maskinerna vars tempo måste följas.

Kroppen har ett seglivat minne. Kroppen bestämmer i mångt mycket vår självförståelse. Vårt jag uppkommer kanske i ettårsåldern när vi inser vår kropps avgränsning mot omvärlden, också mot mamma. Ett kropps jag uppstår. Kroppen avgränsas gentemot världen av arbetet genom att användas; genom trötthet, genom ett mångfacetterat sinnligt kunnande, men också genom de ensidiga rörelsernas utmattning. Kroppen är något ursprungligt och sätter en gräns. Svenska metallarbetares reala pensionsålder är idag 57 år.

6. Idag är L 69 år gammal. De sista 7-8 åren innan pensioneringen arbetade han på en fönsterfabrik som tillämpade tidsstudier. Arbetet var själlöst och krävde ingen skicklighet. En gång då prislistorna gick igenom drog han ner ett rungande skratt när han frågade på skillnaden i betalning för att dra i en- respektive halvtumsskruvar. Arbetet var bara en försörjningsinrättning. Ändå svär han över politiker som

aldrig själva riskerar något och menar sig kunna veta hur det är att vara arbetslös. Han svär över att döttrarna och dotterdottern som arbetar i vården får veta att de är »tärande«.

Det är viktigt att kunna försörja sig själv. Det är viktigt att vara behövd.

7. Solidaritet och yrkesstolthet är viktiga ord i L:s värld. Han berättar om den ena dotterdottern som när det inte fanns något inom vården tog jobb som städerska på Volvos huvudkontor i Göteborg. Hon mobbades svårt av de kvinnliga kontoristerna tills en av dem frågade henne vad hon annars gjorde. Efter svaret att hon egentligen var undersköterska svängde det. När hon inte bara var städerska dög hon. Hon fick blommor och choklad när hon slutade.

Han berättar om arbetskamraten han varit i lag med sedan 14-årsåldern. Kamraten blev förman och föreslog i slutet på sextioalet bolaget att det skulle avskeda L och hans far. De skulle arbeta vidare som bildhuggare hemma och bolaget skulle slippa de sociala kostnaderna.

Han berättar däremot stolt att bolagets arbetare, trots att det las ner strax därpå, var de enda i trakten som samlade in pengar till de strejkande gruvarbetarna. Då och då går han och hämtar något smått med fingrarna som inte finns.

8. Aldrig tidigare har medelklassens skugga mörklagt och osynliggjort arbetarklassen som idag. Vinnarna övertar tidigare vinnarens historia också inom arbetarrörelsen. Vi lever i ett fullfjädrat konsumtionsamhälle där ett av budorden är att produktionen och produktionens människor inte får synas. I det så kallade informationssamhället känner sig vinnarna mer som vinnare än någonsin förr. Arbetare finns inte. Centrum triumferar över periferin. I den borgerliga offentligheten finns bara plats för medel- och överklassens erfarenheter. Motoffentligheten läggs ner av rörelsens egen medelklass.

9. Kroppen skall styras av intellektet. Men den är en viktig symbolbärare. För den skall vara vacker. Därför ger vinnarna den inte mat och vinnarna går och tränar. Inte för att bli starka och snabba, inte för att kroppen skall bli exakt, kunnig, utan för att den skall bli vacker. Kvinnorna skall ända tills dess att de blir tanter i sextioårsåldern se ut som flickor som aldrig

fött barn. Muskulerna är – uppblåsta. I det kulturella ljuset är smekningen en tunn 1800tals-borgarkvinnas. Hennes händers nervtrådar är alerta som prinsessan på ärtens. Vi ser välvärdade kroppar i smakfulla kostymer. Kroppar som inget kan.

10. På 30-talet skiljer Walter Benjamin i sitt Passagearbete ut flanörens »upplevelse« från arbetarens »erfarenhet«. »Det som skiljer erfarenheten från upplevelsen är att den inte kan skiljas från föreställningen om en följd, en kontinuitet. Den tonvikt som läggs på upplevelsen blir desto starkare ju längre bort dess substrat befinner sig från det arbete som någon utför; från det arbete som får sitt värde genom att det har kunskap om en erfarenhet, där det för outsidersn i bästa fall kan bli frågan om en upplevelse.«

Kulturjournalisten har en grundläggande roll i det moderna samhället: »Det gällde att spruta in sensationens gift så att säga intravenöst; dvs att avläsa upplevelsen i den allmogliga erfarenheten. ... Han gör storstaden främmande för sina egna invånare.«

Ju närmare centrum vi kommer – förstå det ekonomiskt, kulturellt, geografiskt, maktmässigt – desto mer dominerande blir flanörens kultur – den moderna konsumentens. I periferin förekommer fortfarande reminiscenser av mänskliga relationer och förhållanden från den tid innan arbetsdelningen som termen »bruksvärde« minner om.

11. I början på sjuttioalet skriver den italienske filmaren och poeten Pier Paolo Pasolini: »Nästa generation kommer inte att se annat än borgerlighetens stämpel överallt.«

12. Hon hör hur det krasar.

S är nitton år. På möbelfirman kunde hon inte vara kvar som enda kontorist eftersom hon inte kunde tyska. När hon varit bara ett par månader på bruket fastnar ludd i saxen som klipper av pappret till blöjorna. När hon rensar saxen går den i gång igen. Blodet sprutar som en fontän. De får bryta sig in i det låsta sjukrummet. Saxen klipper tummen strax under nageln och pekfingret under första knogen. Hon får åka taxi till Vimmerby.

»Nej, det får ni inte!«

»Ni får inte klippa sönder jumpern!«

Chockad tvingar hon sköterskan på lasarettet att veckla upp bandaget runt de skadade fingrarna istäl-

let för att klippa itu den skära jobbejumpen utan värde. Snart ska den alkoholiserade läkaren klippa av fingrarna nästan ända nere vid roten för att få huden till att räcka över stumparna. Hon hör hur det krasar. Idag är bara stumparna kvar.

13. När Charles Taylor 1911 i »The Principles of Scientific Management« formulerar arbetsdelningens principer gör han inte bara den amerikanska ingenjörssociationens maktanspråk och seger över de tidigare så mäktiga förmännen manifest, han formulerar den moderna industrialismens kamp mot naturen. Varje arbetsmoment, varje rörelse skall mätas och tidsstuderas. I samma epok som varan befrias från nyttans tvångströja disciplineras arbetaren slutgiltigt, hans sinnen underordnas positivismen. All kunskapsbildning på golvet skall elimineras; den sinnliga helst ersättas med språklig och numerisk, den språkliga och numeriska samlas på planeringsavdelningarna. I Sverige kommer vi dit på riktigt först i slutet på sextioalet.

Också i den borgerliga familjen sker en arbetsdelning. Kvinnan blir kärlekens och sinnlighetens väktare. Men en väktare av en tunn världsfrånvärd sinnlighet. Köttet är långt borta, lika långt borta som makten i äktenskapet och samhället. Sannolikt har ingen kvinna i vårt samhälles historia så lite makt i förhållande till sin man som 1800-talets borgarkvinnor. Kvar blir bara själen och de spensliga fingrarnas nervtrådar. Idag, i det senkapitalistiska konsumtionsamhället, nu när subjektet proklamerats dött, tenderar den moderna smaken att vilja stöpa också medelklassmännen i samma kroppsliga skönhetsideals form.

14. Inom arbetarklassen förblir kroppen i en mindre symbolisk betydelse. Den är ett bruksföremål. Som man tidigare slitit för att överleva, offerar man i slutet av 1900-talet kroppen för konsumtionen. En konsumtion som anses nödvändig för att leva.

Om arbetet inom vården av de flesta kommunalare uppfattas som mycket meningsfullt om än dåligt betalt, motiverar de flesta industriarbetare sitt yrkesliv med behovet av pengar, meningen på jobbet utgörs oftast av det goda kamratskapet. Själva arbetet kan anses som i stort sett bortslösad tid. (Detta senare påverkas av hur i hög grad man kan identifiera sig med produkten, vilken översikt man har över produktionen osv). Något i högsta grad absolut används

som betalning för något i högst grad konstruerat som de flesta av oss ser som nödvändigt. Om man kan tala om ett gemensamt arv eller medvetande, skulle en av dess beståndsdelar vara en sorts stoisk psykisk ekonomi. Det man måste göra, måste man göra. Drömmar om hela livet uppges mycket snabbare inom arbetarklassen än inom medelklassen, till förmån för villa, barn, och bil. Meningen med livet förskjuts till fritiden. I gengäld har man inom arbetarklassen ett mindre alienerat förhållande till andra människor än inom medelklassen, där människors nyttighet kan avgöra de sociala kontakternas vidhållande.

15. Idag är nittonåringen, 45 år. S berättar att det som irriterade henne mest efter olyckan var att hon inte kunde bära de där vita bilhandskarna som var moderna då. Fingrarna bara hängde ju ner. Stoppade hon bomull i handsken såg man det vita genom de små hålen. Till slut stoppade hon bomullen i nylonstrumpa. Då såg det rätt hyggligt ut, tills hon böjde de fingrar hon hade kvar och de av bomull och strumpa stod rätt ut.

Hon besökte Linköpings lasarett för att se om det inte gick att göra något mer åt handen. Läkaren som hon och fadern träffade antecknade och antecknade. Han föreslog att man skulle skära upp fingervecket för att få grepp. Men han kunde inte garantera att operationen skulle ge resultat. Då frågade hon om det inte gick att göra en protes. Läkaren fnös: »Är det det du är ute efter, det kan du köpa i vilken leksaksaffär som helst.«

Fadern som brukade kunna ta för sig var tyst.

Idag har S lärt sig sticka trots de förlorade fingrarna. Men kan ibland reta sig på sin klumpighet när hon håller på med pilligheter. Hon arbetar med förstånds-handikappade på ett gruppboende och många arbetskamrater upptäcker inte att fingrarna saknas förrän efter år. Barn däremot kan upptäcka det direkt och fråga när de skall växa ut igen. På arbetsplatsen är hon en av dem som går på fackets möten. Hon önskar att hon och de nära får förbli friska. Och så vill hon resa mera. Hunden Charlie vill inte ta emot mat från den skadade handen.

16. Det är ingen tillfällighet att självstympning som konstnärlig handling dök upp på sextioalet. Liknande kroppsliga undersökningar har återkommit på nittioalet. Man kan om man vill se det som en samhällelig somatisering av bristen på verklighetsupp-

fattning. En individuell motsvarighet torde kroppsbyggarnas och anorektikernas försök att skapa symbolisk skönhet och kontroll vara. I långt drivet kroppsbyggen såväl som anorexi ingår en god portion självspäkning. Kroppsbyggaren försöker – nästan ingenjörsmässigt – realisera sina gränser, medan kanske anorektikern försöker förintä dem. En hisnande och tydlig skillnad är dock att kroppsbyggaren på konstgjord konsumistisk väg (tom genom ren uppblåsning via anabola steroider) söker skapa en manligt arkaisk – erfaren – bonde/arbetarkropp, medan anorektikerns bild är en allierad borgerkvinna frigjord från köttet.

17. I den tid där den erotiska fetischeringens sexuella frigjordhet, återigen med Pier Paolo Pasolinis ord, »blivit en äkta neuros«, krockar de olika upplevelserna och deras symboler ständigt med varandra.

Nästan alla kvinnor föder idag barn – till skillnad från under 1800-talet då kanske hälften fick barn – medan modets motiv ofta är sublimeringen av det ofruktsamma. Hela pigdebatten kan ses som en bild av den framgångsberusade medelklassens vilja att besitta alla symboler parat med dess skräck för den långsamma erfarenheten. Barnuppfostran och hushållsskötsel är liksom nästan allt kvinnoarbete inte behäftat med några snabba sensationer utan är ett långsamt tålmodigt arbete från dag till dag. Barnet är en symbol och en bekräftelse, men man har inte tid till det. Kanske är de subventionerade pigorna ytterligare ett steg till en restaurering av Sverige som 1800-tal. (Kroppsbyggarnas förfalskade arbetarmuskler skiljer sig förresten dialektiskt sett inte mycket från de tyska 1800-talsstudenternas likaså förfalskade feodala mensurär.)

18. K blev eldare. Trallorna med björkspill från klacktillverkningen var tunga att putta på vintern när ingen var beredd att gå ut och hjälpa till. Så han fick ta spjärn med ryggen mot trallan. Lådorna som han skulle hantera vid eldningen kunde väga ända upp till 70-80 kg. Idag är K sjukpensionär med diskbräck. Fingertoppen klippte han av själv i gräsklipparen. Natten efter operationen på Linköpings lasarett var han färdig att hoppa ut genom fönstret. Så dum kände han sig, så ont gjorde det.

19. Egentligen är han tapetserare. Men när möbeltillverkningen försvann, försvann också tapetserar-

jobben. Tidigare hade det kommit tapetserare ända från Danmark. Idag hade K inte kunnat tapetsera om han velat, fingrarna är stelopererade. Fingret klippte han av -77. 1987 blev han förtidspensionerad på halvtid, året därefter på heltid. Ryggskadan menade läkaren var arbetsskada men inte de som bestämde. Vem orkar överklaga?

Idag är han 66 år gammal.

Också fadern var eldare på Klacken. En dag sprang ångröret i jorden utanför panncentralen läck. Det blev som en tjälskada och när fadern kom trampade han med foten rakt ner i ångan. Det var den värsta brännskada läkaren sett. Men fadern var tillbaka på jobbet innan det läkt, ingen annan kunde sköta ångpannan.

K använder mycket av sin tid till jakt, organiserar ett älgjaksområde. Ägnar sig åt viltvård kalla vintrar som denna. Är lite av rättare i de skogar han har som jaktmarker. Försöker tala om för ägaren att det inte lönar sig att hämta en vindfällt träd här och där. Ibland fryser han i den kapade fingertoppen.

20. En dag är musklerna inflammerade.

Men arbetet fortsätter som vanligt. Små återuppbyggda snabba rörelser blir till en extrem belastning som släpper loss ämnesomsättningsprodukter och inflammatoriska substanser. Nervslut retas och ökar styvheten i musklerna. Koordinations-, rörelse- och positionssinne påverkas. Effekterna sprids från muskel till muskel.

Ofta börjar det i nacken. Sätter det igång går det inte att stoppa. De positiva feedbackretsarna löper amok. Smärtan tar kroppen i besittning. Det kallas fibromyalgi.

Idag försvinner klippskadorna alltmer. De ersätts av förslitningsskador och fibromyalgier.

På arbetsplatserna driver facket frågan om rotation mellan arbetsuppgifterna. Ibland mot medlemmarnas vilja. Det gamla känns tryggt, kanske tjänar man mer så. Ofta blir rotationen populär när den väl införts. Den minskar sannolikt förslitningsskadorna men fibromyalgierna som redan idag kostar 2% av BNP i produktionsförluster, vårdkostnader och sjukersättningar påverkas inte. Om uppkomsten av fibromyalgi i arbetslivet hindras, ställs hela vår arbetsdelning på ända.

Ofta drabbar fibromyalgin kvinnor. Under 1900-talet har kvinnor gått från de råttunga jobben till alltmer, symboliskt sett, renare och lättare jobb. För de manligt styrda fackföreningarna var det i början av 1900-talet ett sätt att få upp lönerna att få bort kvin-

norna. Under välfärdssamhället ville man underlätta för den »svaga kvinnan« och ge henne lättare sysslor. Kvinnorna har därför samtidigt gått från de omväxlande arbetena till de som har högre tempo och är mer enahanda.

21. Fibromyalgiens smärta – sveda-värktantens smärta – är osymbolisk eftersom den inte syns. Den skadans psykiska ekonomi som är möjlig vid klippskador – man »vallar över« den förolämpning som skadan innebär mot kroppsbygget – är omöjlig vid fibromyalgi. Trots att sjukdomen saknar symbol är den ständigt närvarande – smärtan är ju designad att tränga igenom allt. Kroppsbygget slås därför sönder samtidigt som det tar över hela jaget. Kanske kan vi tala om en inre alienering. Istället för den arkaiska smärtan fick kvinnorna den moderna – eller den postmoderna eftersom den i allra högsta grad är både total, odefinierad och subjektsnedbrytande – som ersättning.

22. I världen ökar antalet arbetare för var dag som går. I Sverige har vi färre mervärdesproducerande arbetare i klassisk bemärkelse än för ett par decennium sedan, men de är bra många fler än i arbetarrörelsens barndom. Antalet LO-medlemmar står i stort sett still. Det lär också i framtiden vara svårt att få lönsamhet i numerisk styrning vid små serier av god kvalitet.

Service sköts av människor. Vård måste skötas av människor. Städning sköts av människor. När produktionen korvar sig på järnbruken måste arbetare reda upp det. Fisk rensas av människor. Och på Scania i Södertälje ersätter arbetarna förmännen. Den ekologiska revolutionen kommer att leda till att högteknologi måste samsas med kvalitativ hantverksmässig produktion av mat, kläder, konsumtionsvaror och byggnation.

Det är inte för att människorna som arbetar med händerna saknas som deras berättelser inte syns eller hörs utan för att medelklassens skugga skymmer dem.

Henrik Teleman

Konstnär som i samarbete med Arbetets Museum förbereder projektet »HÄNDER – arbetsplats talar till arbetsplats«. Fotodokumentation gjord av de anställda, avgjutningar av alla sorters händer och intervjuer, skall gå mellan arbetsplatser i en stafett. Intresserade hör av sig till Henrik: 0495/305 62.